

III. Murad Devri Tezhip Sanatı: Zübdetü't-Tevârîh'in Tezhip Unsurlarına Dair Bir İnceleme

Araştırma
Makalesi
Research
Article

Ayşe Nesibe EFE

Yüksek Lisans Öğrencisi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları
Master's Degree Student, Necmettin Erbakan University, Institute of Social Sciences, Islamic History and Arts
Konya, Türkiye

aysenesibeefe@gmail.com

orcid.org/0009-0004-5443-3167

Yazar
Author

Efe, Ayşe Nesibe. "III. Murad Devri Tezhip Sanatı: Zübdetü't-Tevârîh'in Tezhip Unsurlarına Dair Bir İnceleme". *Tevilat* 5/1 (Haziran 2024), 185-213.

<https://doi.org/10.53352/tevilat.1483678>

Atıf
Cite as

Received / Geliş Tarihi: 14.05.2024

e-ISSN: 2757-654X

Accepted / Kabul Tarihi: 14.06.2024

www.tevilat.com

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Telif Hakkı&Lisans/Copyright&License: Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları **CC BY-NC 4.0** lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the **CC BY-NC 4.0**.

Yayıncı/Published by: Selçuk University Press

Bilgi
Info

III. Murad Devri Tezhip Sanatı: Zübdetü't-Tevârih'in Tezhip Unsurlarına Dair Bir İnceleme

Bu araştırma Sultan III. Murad devrinde dünya tarihiyle alakalı kaleme alınmış müstesna bir eser olan Seyyid Lokman Âşûrî'ye (ö. 1010/1601'den sonra) ait *Zübdetü't-tevârih* isimli eserde kullanılan tezhip unsurlarını incelemektedir. Seyyid Lokman'ın bu kitabı, döneminde telif edilmiş önemli bir dünya tarihi olmasının yanında, yazma eserlerinde kullanılan minyatürlerin çeşitliliği ve tezhip unsurları sebebiyle de büyük önem taşıyan bir eserdir. Buna karşın güncel araştırmalarda eserin minyatür detayları esas odak noktası olmuş, tezhip sanatına dair değerlendirmeler genellikle göz ardı edilmiştir. Nitekim Sultan III. Murad'ın özel isteği üzerine hazırlanan bu eser, ihtiva ettiği minyatürlerin yanında bezeme detayları ile de ince bir işçiliğe sahiptir. Bu bağlamda *Zübdetü't-tevârih*'in bilinen üç nüshasından biri olan Dublin nüshasında kullanılan tezhip unsurları, çalışmada analitik ve karşılaştırmalı bir metot ile incelenmektedir. Çalışmanın ilk kısmı, eserin yazıldığı ve istinsah edildiği dönem olan on altıncı yüzyılda tezhip sanatının durumuyla ilgili değerlendirmeye ayrılmıştır. İkinci kısımda, ele alınan eserin genel bir tasviri ve tahlil gerçekleştirilmiş, son aşamada ise *Zübdetü't-tevârih* tezhip sanatı açısından incelenmiştir. Osmanlı'nın on altıncı yüzyılda tezhip sanatı bakımından zirve noktaya ulaştığı, *Zübdetü't-tevârih*'te toplamda 14 varakta tezhip sanatının icra edildiği, kullanılan tezhip unsurlarının dönemin sanat anlayışını ve klasik tezhip olarak adlandırılan üslubu yansıttığı makalede ulaşılan sonuçlar arasındadır.

Özet

Anahtar Kelimeler: İslam Tarihi ve Sanatları, Tezhip, Seyyid Lokman Âşûrî, III. Murad, Zübdetü't-Tevârih, Dublin.

The Art of Illumination in The Reign of Murad III: An Analysis of The Illumination Elements of Zubdat al-Tawarikh

This study examines the illumination elements used in Zubdat al-Tawarikh by Sayyed Luqman Ashuri (d. after 1010/1601), an exceptional work on world history written during the reign of Sultan Murad III. Sayyed Luqman's book, besides being an important world history written in his time, is also a work of great importance due to the variety of miniatures and illumination elements used in its manuscripts. Nevertheless, the miniature details of the work have been the main focus of current research, and evaluations on the art of illumination have generally been ignored. As a matter of fact, this work, which was prepared upon the special request of Sultan Murad III, has a fine workmanship with its ornamental details as well as the miniatures it contains. In this context, the illumination elements used in the Dublin copy, one of the three known copies of Zubdat al-Tawarikh, are analyzed with an analytical and comparative method. The first part of the study is devoted to an assessment of the state of the art of illumination in the sixteenth century, the period in which the work was written and copied. In the second part, a general description and analysis of the work is made, and in the last stage, Zubdat al-Tawarikh is analyzed in terms of the art of illumination. The article concludes that in the sixteenth century, the Ottoman Empire reached its peak with regard to the art of illumination, the art of illumination was practiced in Zubdat al-Tawarikh in a total of 14 waraqş, and the illumination elements employed in the work reflect the artistic understanding of the period and the style called classical illumination.

Abstract

Keywords: Islamic History and Arts, The Art of Illumination, Sayyed Luqman Ashuri, Murad-III, Zubdat al-Tawarikh, Dublin.

Giriş

İslâm tarihinde kitap sanatları, Kur'ân-ı Kerîm'in kutsallığı vesilesiyle her zaman göz önünde bulundurulmuş, sanatkârlar kutsal metni en güzel biçimde sunabilmek için sanatın her imkanından azami derecede yararlanmaya özen göstermişlerdir. Bu bağlamda araştırma, İslâm sanatları içerisinde hususi bir yeri olan tezhip sanatının gelişimi açısından en dikkat çekici dönemlerden biri olarak kabul edilebilecek Osmanlı Devleti'nin on altıncı yüzyılına odaklanmaktadır. Elbette bir yüzyılı herhangi bir sanat dalı özelinde tüm hatlarıyla ele almak mümkün değildir. Bu sebeple araştırma, konu olarak on altıncı yüzyılda payitaht İstanbul'da Seyyid Lokman Aşuri tarafından kaleme alınan ve dönemin ünlü sanatkârları tarafından istinsah ve tezyin edilen *Zübdetü't-tevârîh* isimli eserin tezhip sanatı açısından değerlendirilmesini esas almaktadır. Ele alınan kitap, tezhip ile diğer sanat dallarının bilhassa Osmanlı'nın sanatsal açıdan önemli bir döneminde zarif bir sentezini ortaya koyuyor olması bakımından büyük önemi haizdir. Bilhassa *Zübdetü't-tevârîh*'te bulunan minyatürler, minyatür sanatının en eşsiz örneklerini sunmaktadır. Dolayısıyla bu eserde kullanılan tezhiplerin detaylı olarak incelenmesi, tezhip sanatının tarihi sürecini detaylandırabilmek ve on altıncı yüzyılda Osmanlı devrinde sanatın içinde bulunduğu durumu anlamak açısından dikkate değerdir. Bu çalışmada sözü edilen eserde kullanılan tezyini unsurları, tezhip sanatı özelinde inceleyerek dönemin sanat anlayışına farklı bir kapı aralamayı amaçlamaktadır.

Seyyid Lokman'ın telif ettiği bu eserin günümüzde üç farklı nüshası mevcuttur. Bunlardan ilki Sultan III. Murad'ın isteği ile hazırlanan ve Türk İslâm Eserleri Müzesi'nde kayıtlı nüshadır. Diğerisi ise Siyavuş Paşa kütüphanesi için hazırlanan ve Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunan nüshadır. Üçüncü nüsha ise Dârüssaade Ağası Mehmed Ağa için hazırlanan ve şu anda Dublin Chester Beatty Kütüphanesi'nde bulunan yazmadır. Çalışmamız son zikredilen Dublin nüshasını esas almaktadır. Bu nüshanın toplamda 14 varlığında tespit edilen tezhip detayları çalışmamızda dönemin tezhip sanatının mevcut durumu,

sanatkârların üslûpları ve süslemedeki incelikleri gibi konular üzerinden değerlendirilecektir.

Son yıllarda konu hakkında pek çok kitap ve makale telif edilmiştir. Yurt içi kaynaklardan en dikkat çeken Günsel Renda tarafından hazırlanan doktora tezi ve makalelerdir. Renda'nın 1968 yılında hazırladığı *Illustrated Zübdetü't Tevarih Manuscripts* başlıklı tezi, kitabın minyatür sanatı ile ilişkisini detaylı olarak tahlil etmektedir. Muhammet Emin Yüksel'in hazırladığı *Tarih ve Hikâye Arasında: Seyyid Lokmân'ın Zübdetü't-Tevârih'i* başlıklı yüksek lisans tezi de araştırmanın konusuyla ilgili nitelikli çalışmalarındandır. Yine Aimee Elisabeth Froom tarafından kaleme alınmış *A Muraqqa' for the Ottoman Sultan Murad III (r. 1574-1595)* başlıklı tez, hem III. Murad'ın sanatsal kimliği hem de onun devrinde hazırlanan yazmalar hakkında detaylı bilgiler vermesi açısından konu hakkında dikkate değer bir araştırmadır.

Bu çalışma, döneminin tezhip sanatının üslûp özelliklerini değerlendirmesi ve bizzat ele alınan eserin tezhip sanatı bakımından incelenmesi amacıyla çeşitli kısımlara ayrılmaktadır. Bu bağlamda araştırma ilk olarak tezhip sanatının tarihsel sürecinde on altıncı yüzyıla ve bu yüzyıla tekabül eden zaman diliminde hüküm süren Sultan III. Murad dönemine odaklanmaktadır. İkinci kısımda ise çalışmanın esas konusunu oluşturan *Zübdetü't-tevârih* ve müellifi Seyyid Lokman Âşûrî genel hatlarıyla ele alınmaktadır. Müellifin kısa biyografisi ile telif ettiği eserin hangi amaçla yazıldığı, dönemin yazım üslubu, eserin diğer nüshaları, hat-tezhip-minyatür sanatları bakımından hangi tekniklerin kullanıldığı, araştırmanın temel konularındandır. Son kısım ise doğrudan tezhip sanatı özelinde *Zübdetü't-tevârih*'in incelenmesine ayrılmıştır. Desen analizleri, sanatkârın kullandığı teknikler ve sanatın işlevselliği gibi konular eserden alınan görseller ile desteklenerek incelenmektedir.

1. Tezhip Sanatının Tarihsel Gelişim Sürecinde Sultan III. Murad Dönemi (1574-1595)

Tezhip sanatı Uygur Türkleri vasıtasıyla ortaya çıkan ve zamanla gelişme gösteren bir geleneksel sanat dalıdır. M.Ö. I. yüzyıldan, M.S. XIII. yüzyıla kadar Orta Asya'da var olan Uygur

Türkleri'nin duvar resimlerinin yanında el yazmaları da bulunmaktadır. Uygurlar, Türk sanatında üsluplaştırma dediğimiz mühim bir özelliğin temelini oluşturmuşlardır. Uygurların bu sanatı bu kadar geliştirmelerinin en önemli sebebi devlet desteğiyle kurulan nakkaşanelerin varlığıdır. Uygurlar'da sanata ve sanatkarlara çok önem verilmiş, sanat devletin desteğiyle daha iyi yerlere taşınmıştır. Uygurlardan sonra Karahanlılar, Gazneliler ve Selçuklular aracılığıyla bu sanat daha da gelişmiştir.¹ Selçuklular vasıtasıyla İran'dan Anadolu'ya ulaşmış ve İran'daki medeniyetlerden esinlenerek, sanatçıların kendi etkileriyle milli zevkleri birleşmiş ve gelişimini sürdürmüştür. Bu gelişme fetihler aracılığıyla farklı sanatçılardan gelen yeni üsluplarla devam etmiş ve Osmanlı döneminin XVI. yüzyılında en üst seviyesine ulaşmıştır.²

Osmanlı sanatı temel olarak üç dönemde incelenebilir. Birinci dönem beylikler dönemi (XIV. ve XV. yüzyıllar), ikinci dönem klasik dönem (XVI. ve XVII. yüzyıllar), üçüncü ve son dönem modernleşme dönemi (XVIII. ila XX. yüzyıllar) diye adlandırılan dönemdir. Bizim incelememize konu olan dönem ise klasik dönem olarak isimlendirilmektedir.³

XVI. yüzyıla başlayan kültür ve sanat bakımından yükseliş, devletin artan siyasal gücü yanında genişleyen sınırları ile doruğa çıkmış, tam bir kültür sanat yüzyılına başlangıcı olmuştur.⁴ Yeni fetihler aracılığı ile ulaşılan yeni sanatkârlar ve sanatlarını daha rahat bir şekilde icra etme amacıyla İstanbul'a gelenler, burada bulunan nakkaşanelerdeki sanatkârlarla kendi görüşlerini ve sanatsal birikimlerini paylaşmışlar, bu vesileyle eserlerini ortaya çıkarmışlardır.⁵ Sanatın merkezi haline gelen İstanbul'da kurulan

¹ Derya Topcu Günbaz, *Tezhip Sanatında Altın'ın Kullanımı* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 2.

² Fatma Çiçek Derman, "Tezhip", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV, 2021), 41/65-68.

³ Filiz Yenişehirlioğlu, "How Global Is Ottoman Art and Architecture?", *The Art Bulletin* 97/4 (02 Ekim 2015), 371.

⁴ Ali Rıza Özcan, *Hat ve Tezhip Sanatı* (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2009), 343.

⁵ Özcan, *Hat ve Tezhip Sanatı*, 343.

Saray Nakkaşhanesi'nde yüksek maaşlarla devlet için çalışan sanatkârlar, bu rahat ortamda sanatlarını icra etmişlerdir.⁶

Osmanlı dönemine gelene kadar tezhip sanatı ilerlemesini sürdürmüş fakat en gelişmiş hâline XVI. yüzyılda sahip olmuştur. Kânûnî Sultan Süleyman devrinde padişahın sanata verdiği önemin yanında uzun süren idari istikrar, sanatların gelişimini sürdürmesini sağlamıştır. Kendileri de sanatkâr olan padişahlar, âlimlere ve sanatçılara çok önem vermişler, ihsanda bulunmuşlardır. Sanat atölyeleri kurmuşlar ve onlar için bütün imkanları sağlamışlardır. XVI. yüzyılın son çeyreğinde Kanuni Sultan Süleyman'ın ihtişamlı saltanatı ile en yüksek seviyesine ulaşan kültür ve sanat ortamı, kitaba ve sanata çok önem veren Sultan III. Murad'ın desteği ve teşvikleri ile çok önemli eserlerin ortaya çıkışına sebep olmuştur.⁷ Menâkıb-ı Hünerverân isimli eserinde Gelibolulu Mustafa Âli, Şah Kulu'nun Saray Nakkaşhanesi'nde bir atölyesinin bulunduğunu ve Kânûnî Sultan Süleyman'ın buraya ziyarette bulunarak ona ihsanda bulunduğunu bildirmektedir.⁸ Padişahlar saltanat dönemleri içinde kazandıkları zaferlerin, anlaşmaların, önemli olaylar gibi konuların bahsedildiği çalışmaların tarihe kazandırılmasına önem vermişlerdir. II. Bayezid zamanında resmî tarih yazıcılığı başlamış ve özgün eserler ortaya çıkarılmıştır.⁹ Bu durum da kitap sanatlarının gelişmesine ortam hazırlamıştır.¹⁰

Araştırmanın odaklandığı eserin telif edildiği dönem bakımından Sultan III. Murad'ın geleneksel İslam sanatlarına bakışına göz atmakta fayda bulunmaktadır. Birçok Osmanlı

⁶ Sezer, *Kitap Süslemelerinde Tezhip Sanatının İçerik - Bağlam Uyumu Gözetilerek Kullanılması ve Kitap Sanatları Alanındaki Kazanımlar: Muhibbi Divanı (Kara Memi Bezemesi) Örneği*, 22.

⁷ Nihal Aracı, "Osmanlı Dönemi 16. Yüzyıl Tezhip Sanatından Örnekler Bağlamında Tasarım Çeşitliliği Üzerine Bir Değerlendirme", *Motif Akademi Halk Bilimi Dergisi* 16/41 (01 Mart 2023), 394.

⁸ Âli Mustafa Efendi - Müjgan Cunbur, *Menakıb-ı Hünerveran: Hattatların ve Kitap Sanatçılarının Destanları* (İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2012), 148.

⁹ Saniye Özçelik, "XVI. Yüzyıl Osmanlı Şehnâmecilerinden Seyyid Lokmân'ın Şehinşâhnâme'si", *Şarkiyat Mecmuası / Journal of Oriental Studies* 0/42 (28 Nisan 2023), 325-340.

¹⁰ Bilgin Aydın - Hilal Kazan, "XVI. Asırda Sarayın Sanatı Himayesi", *Osmanlı Araştırmaları* 38/38 (01 Aralık 2011), 262-265.

padişahı gibi sultan III. Murad da iyi bir eğitim almış, şiir, edebiyat ve hat sanatıyla meşgul olmuştur. Hocasının kim olduğu bilinmiyor olsa da sülüs, nesih ve talik yazı çeşitlerinde iyi yetişmiş bir hattat olduğunu Müstakimzâde eserinde kaydetmiştir. Hatta Müstakimzâde Ayasofya Camii mihrabının yan kısımlarına asılı Sultan'a ait kelime-i şehadet levhası ve bir de ayet levhası olduğunu bildirmişse de maalesef günümüzde mevcut değildir. Türk vakıf hat sanatları müzesinde (nr. 255) kendi imzası olan Murâdî imzasıyla celi talik bir levha bulunmaktadır. Bir de İstanbul Üniversitesi kütüphanesinde (nr. T 5580) ince talik eserleri mevcuttur.¹¹

Hükümdarlığı sırasında beğendiği eserlerden bazılarının tasvirlerini saray sanatçılarına yaptırmıştır. Bunlardan biri henüz Manisa'da sancak beyi iken Eyyub b. Halil'in kendisini tebrik etme amacıyla hazırladığı İbn Hişam'ın *Sîret*'inin ilk tercümesi olan *Sîret-i Rasulullah*'ıdır.¹² Ayrıca Murakka adıyla bilinen ve Osmanlı nakkaşhanesinde görev yapan hattat, sanatçı ve müzehhiblerin tek sayfalık eserlerini bir araya getiren kolaj tarzındaki eserlerin üretimi XVI. yüzyılın ilk yarısından sonra Sultan III. Murad zamanında ünlenmiştir.¹³

Sultan III. Murad, sanata olan düşkünlüğü, entelektüelliği ve sanata verdiği önem ile Kanuni dönemindeki İslam sanatlarının muhteşem çağını sürdürmüştür. Dönemin usta hattatları tarafından hazırlanan Mushaf'ların yanında özel olarak yazılmış ve tezhiplenmiş eserler çok fazladır. Bu sebeple sultan III. Murad dönemi (1574-1595) tezhip sanatının ihtişamlı çağını sürdürmesi açısından önemlidir.¹⁴ Bu dönem minyatür sanatının da yükselişte olduğu bir süreç olarak dikkat çekmektedir. Dönemin en önemli minyatür eserlerinden olan, Sultan III. Murad'ın oğlu Şehzade III. Mehmed'in sünnet töreni için hazırlanan şenliği anlatan altı ciltlik *Siyer-i Nebî*, Nakkaş Osman ve Nakkaş Hasan Paşa önderliğinde

¹¹ Bekir Kütükoğlu, "III. Murad", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV, 2020), 31/172-176.

¹² Uğur Öztürk, "Kitaplar ve Hazine: III. Murad'ın Kütüphanesi İçin Hazırlanmış Bazı Madalyonlu Eserler", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 27/27 (30 Aralık 2021), 612.

¹³ Froom, Aimee Elisabeth, *A Muraqqa 'for the Ottoman Sultan Murad III (r. 1574-1595)* (New York: New York University, 2001), 73.

¹⁴ Gülsever, *Murâdî Dîvanları'ndaki Bezeme Özellikleri*, 14.

hazırlanmıştır. Eser 800'den fazla minyatürü içermektedir. Bu eserde de dönemin tezhip sanatının özelliklerini görmek mümkündür.¹⁵ Yine Sultan III. Murad devrinde Âli Mustafa Efendi'nin Bağdat hazine defterdarlığı görevini sürdürürken 1587'de yazdığı ve Hoca Sâdeddin Efendi'ye atfettiği *Menakıb-ı Hünerverân* isimli eserin de o zamandan günümüze değin kitap sanatlarıyla ilgili bir başvuru kitabı olmayı sürdürdüğü ve döneme ışık tuttuğu burada ifade edilmelidir.¹⁶

Bu çalışmamızda ele alacağımız Seyyid Lokman'ın Sultan III. Murad'ın isteği üzerinde hazırladığı *Zübdetü't-tevârih* adlı eseri de dönemin özelliklerine uygun şekilde hazırlanmış eserlerden biridir. Chester Beatty Kütüphanesi'nde bulunan nüshası, -aşağıda ayrıntılı olarak değinileceği üzere- gerek III. Murad'ın döneminin tezhip sanatındaki konumunu anlamak gerekse döneme dair sanat tarihiyle alakalı genel bir çerçeve çizmek için oldukça kayda değer bir eserdir.

2. Seyyid Lokman ve Eseri Zübdetü't-Tevârih'in İçeriği

Hayatıyla ilgili yeterli bilgiye ulaşılamayan Seyyid Lokman'ın tam ismi; Seyyid Lokmân b. Seyyid Hüseyin el-Âşûrî el-Hüseynî el-Urmevî'dir. Nisbesinden hareketle bugün Azerbaycan sınırları içerisinde kalan Urumi kasabasından olduğunu ifade etmek mümkündür. XV. yüzyılın sonu ile XVI. yüzyılın ilk yarısında yaşadığı anlaşılmaktadır. Musul'un Harîr isimli nahiyesinde kadılık vazifesini ifa eden Seyyid Lokman, bu görevinin akabinde İstanbul'a gelmiş, devletin çeşitli kademelerinde çalıştıktan sonra Sokullu Mehmet Paşa'nın başkâtibi olmuştur.¹⁷ Sultan III. Mehmed'e kadar olan elli yıllık dönemde beş şehnameciden¹⁸ biri

¹⁵ Gündüz, *Tezhip Sanatının Uygulanma Sahaları*, 342.

¹⁶ Hidayet Yavuz Nuhoğlu, "Menâkıb-ı Hünerverân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV, 2004), 110-111.

¹⁷ Najeebullah Ahadi, *Seyyid Lokman ve Selîm Han-Name (Şehnâme-i Selim Han)* (Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 13.

¹⁸ Sözlükte 'sultanın kitabını yazan kimse' anlamına gelen ve XVI. yüzyıl Saray tarihçileri için kullanılan Şehnâmeciliğin, Osmanlı'da bilhassa saray muhitinde 1550-1605 yılları arasında resmi bir vazife olduğu anlaşılmaktadır. bk. Lemi Akin, "Unutulmuş Bir Eser Seyyid Lokman'ın Şehname-i Tafsîl-i Hâl-i Âl-i Osman'ı", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 51/51 (16 Ekim 2015), 2.

olan Seyyid Lokman, Osmanlı Sarayı'nın resmî şehnamecisidir.¹⁹ Kaynaklarda Seyyid Lokman ile ilgili Sultan III. Mehmed'in tahta geçmesinden sonra görevden azledildiği kaydedilmekte ve kendisine dair son kayıtlardan birisinin ömrünün sonlarına doğru Mısır'a gittiği ifade edilmektedir. Bu sebeple vefat yeri ve tarihi hakkında kaynaklarda bir bilgiye rastlanılmamaktadır.²⁰ Hakkında yapılan araştırmalarda onun Türkçe ve Farsçada kalem oynattığı, manzum ve mensur çeşitli eserler telif ettiği kaydedilmektedir. Onun Şehnâme tarzında yazdığı *Zafernâme*, *Şehinşahnâme* ve *Selim Hânnâme* gibi eserlerinin yazmaları halen Türkiye ve bazı dünya kütüphanelerinde bulunmaktadır.²¹ Fakat onun kaleme aldığı eserler arasında *Zübdetü't-tevârîh*'in hiç şüphesiz özel bir yeri vardır. Bu eser, Seyyid Lokman'ın kendinden önceki şehnamecilerden devralarak kemâle erdirdiği bir eser olmasının yanında, döneminin sanatkârları tarafından zarif bir biçimde tezyin edilen bir kitaptır. Çalışmanın bu kısmında *Zübde*'nin mahiyetine dair genel hatlarıyla bilgi vermek faydalı olacaktır.

Zübdetü't-tevârîh ismi Arapça bir terkip olup sözlük anlamı itibariyle "tarihlerin kaymağı" manasına gelmektedir. Eser, bir nevi dünya tarihidir ve ana hatlarıyla Osmanlı'ya kadar olan dönem ve Osmanlı padişahları olarak iki kısma ayrılabilir. Sırasıyla eserin bölümleri şöyledir;

1. Kâinatın yaratılması ve yaratılmış şeylerin ayrıntıları.
2. Hz. Âdem ile Hz. Havva'nın yaratılışından itibaren Hz. Muhammed'e kadar olan peygamber çağı. (Bu bölümde peygamber olmayan kişiler ile Ortadoğu bölgesinden belli iklimler anlatılmıştır.)
3. Hz. Muhammed, dört halife, mezhep imamları ve on iki imam.

¹⁹ Akin, "Unutulmuş Bir Eser Seyyid Lokman'ın Şehname-i Tafsîl-i Hâl-i Âl-i Osman'ı", 2-3.

²⁰ Akin, "Unutulmuş Bir Eser Seyyid Lokman'ın Şehname-i Tafsîl-i Hâl-i Âl-i Osman'ı", 4.

²¹ Akin, "Unutulmuş Bir Eser Seyyid Lokman'ın Şehname-i Tafsîl-i Hâl-i Âl-i Osman'ı", 4-5. Ayrıca bk. Bekir Kütükoğlu, "Lokmân b. Hüseyin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV, 2003), 27/208-209.

4. Osmanlı sultanlarına gelinceye kadar önemli hanedanlar. (Hanedanlar silsilelerine dikkat edilerek tanıtılmıştır.)

5. İlk padişah olan Osman Gazi'den başlayarak III. Murad'a kadar olan padişahlar. (Eserde III. Murad son padişah olarak gösterilmiştir. Bu onun manevi hükümdarlığının bir göstergesidir.)

Seyyid Lokman tarafından 1585-1590 yılları arasında Darüssaâde Ağası Mehmed Ağa için hazırlandığı anlaşılan ve diğer *Zübdetü't-tevârih* eserlerinden derleyerek kaleme alınan bu eser, -önsözünde bizzat müellifinin ifadesine göre- ressam Sun'î tarafından resmedilmiştir.²²

3. Zübdetü't-tevârih'in Türk-İslâm Sanatlarındaki Yeri ve Tezhip Sanatı Bakımından Değeri

3.1. Zübde'nin Minyatür Sanatı Açısından Konumu

Türk-İslâm sanatları açısından zengin bir muhtevaya sahip olan eserin, özellikle Chester Beatty Kütüphanesi'nde bulunan nüshası, metin ve minyatürleri açısından eksiksizdir.²³ Eserin bütün nüshaları birbirine yakın tarihlerde hazırlanmış olup nakkaşları, hattatları, ciltçileri ve sanatkârların yardımcılara dair kaynaklarda çeşitli bilgiler bulunmaktadır. Önsözünde bu açıdan Nakkaş Lutfi ve Nakkaş Osman'ın başında bulunduğu eserin üç nüshasının tertibinde toplam 13 nakkaş, 6 hattat, 4 ciltçi ve 7 yardımcının çalıştığı anlaşılmaktadır.²⁴

Her ne kadar bu araştırmanın konusu sözü edilen eserdeki tezhip detaylarıyla sınırlandırılmışsa da eserin ön plana çıkan esas özelliği minyatür sanatındaki yeridir. Nitekim sözü edilen eserin Topkapı Sarayı (Hazine) nüshasında bir gök haritası, bir yer haritası ile 38 adet minyatür mevcuttur.²⁵ Eserin bir diğer nüshası

²² Aydın, "Chester Beatty Müzesi Türk-İslâm Eserleri Koleksiyonunda Yer Alan Bir Grup Osmanlı Dönemi Yazma Eserin Cilt Sanatı Açısından İncelenmesi", 149.

²³ Günsal Renda, "Topkapı Sarayı Müzesindeki H. 1321 No'lu Silsilename'nin Minyatürleri", *Sanat Tarihi Yıllığı* 5 (10 Ocak 1973), 446.

²⁴ Öztürk, "Kitaplar ve Hazine", 623.

²⁵ Loğmân İbn Hısayn al-'Aşûri, *Zübdetü't-tevârih: Osmanlı tarihi (1299-1595); (inceleme, tenkitli metin) = Zubdat al-tavârih: Sayyid Loğmân*, ed. İbrahim Pazan - Göker İnan (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2022), 49-50.

olan Türk ve İslâm Eserleri Nüshasında ise 39 adet minyatür yer almakta olup bunlardan on iki tanesi, ilk on iki Osmanlı padişahının minyatürleridir.²⁶ Bu çalışmada incelemeye konu olan Dublin nüshası ise bir gök haritası, bir yer haritası ile 43 adet minyatüre yer vermesi açısından diğer nüshalara göre daha zengin içeriklidir.

Birbirine yakın dönemde istinsah edilmiş üç nüshada benzer hususiyetlere sahip onlarca minyatürün bulunması ve Osmanlı'nın erken devirlerine dair detaylı çizimlerin olması, son dönem araştırmacılarının da ilgisini çekmiş olacak ki *Zübde*'nin minyatürleri pek çok modern araştırmaya konu olmuştur. Bunlardan son dönem meşhur araştırmacılarından Günsel Renda tarafından hazırlanan doktora tezi ve makaleler en kapsamlı incelemelerden kabul edilebilir. Renda'nın 1968 yılında Türkiye'nin önde gelen sanat tarihçilerinden Ord. Prof. Dr. Suut Kemâl Yetkin'in danışmanlığında hazırladığı *Illustrated Zübdetü't Tevarih Manuscripts (Zübdetü't-Tevârîh Yazmalarındaki Minyatürler)* başlıklı tezi, bu açıdan oldukça dikkat çekici detaylar içerir.²⁷ Renda'nın ifadesiyle bu eser hem bir resimli tarih örneği hem bir silsilenâme hem de içerdiği peygamber öyküleri nedeniyle en kapsamlı dini ikonografya kaynaklarından. Ona göre III. Murad için hazırlanan bu eser gerek boyutları gerekse tezhip ve resimleri açısından bir başyapıt niteliğindedir.²⁸ Konuyla ilgili bir diğer araştırma ise Sabriye Hilal Arpacıoğlu tarafından hazırlanmış olan *Topkapı Sarayı Müze Kütüphanesi, Hazine 1321'Numaralı "Zübdetü'l Tevarih" Nüshası ve Tasvirleri* isimli yüksek lisans tezdır. Bu çalışmada söz konusu nüshanın cilt özellikleri ve minyatürlerinin tamamı döneminin özellikleri göz önünde bulundurulurken değerlendirilmiş, renk ve kompozisyon açısından ayrıntılı şekilde incelenmiştir. Her ne kadar araştırmacılar minyatür ve resim sanatı açısından önemine vurgu yapsalar da tezhip unsurları açısından detaylı bir araştırma yapılmadığı tespit

²⁶ Loğmân İbn Hısayn al-'Aşûrî, *Zübdetü't-tevârîh*, 54.

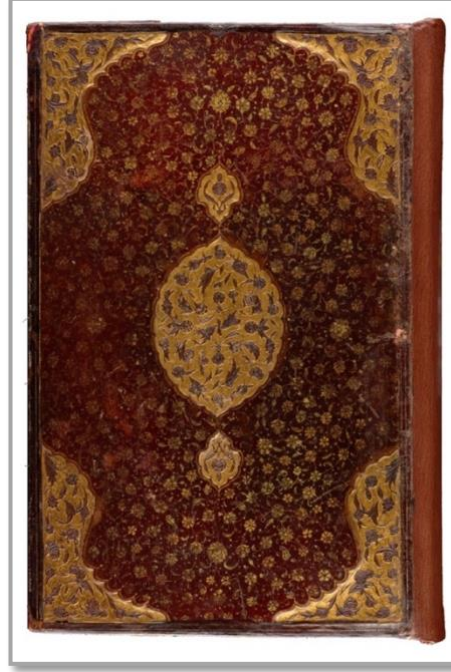
²⁷ Günsel Renda, *Üç Zübdet-üt Tevarih Yazmasının İncelenmesi* (Ankara: Hacettepe Üniversitesi Mezuniyet Sonrası Eğitim Fakültesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1969).

²⁸ Serpil Bağcı vd., *Osmanlı Resim Sanatı* (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2006), 132-133.

edilmiştir. Dolayısıyla araştırmamızın sınırları gereği tercih ettiğimiz Dublin nüshası özelinde gerçekleştirilecek bir değerlendirme, böylesi dikkat çekici bir eseri tezhip sanatı açısından ortaya koyarak Türk-İslâm sanat tarihine dair farklı bir perspektif sunacaktır.

3.2. Zübde'nin Tezhip Sanatı Açısından Değerlendirilmesi

Zübdetü't-tevârih'in incelemeye konu olan Dublin nüshasında,²⁹ cildinde ve toplamda 14 sayfasında tezyinî unsurlar bulunduğu tespit edilmiştir. Tezhip sanatı bakımından usta tezhip sanatkârlarının elinden çıktığını rahatlıkla söyleyebileceğimiz ciltte ve bu sayfalarda kullanılan süslemeler hakkında detaylı bilgiler vermek, eserin tezhip sanatı bakımından konumunu anlamada yardımcı olacaktır. Bu açıdan ilk olarak eserin deri cildinin (Şekil 1), gömme tekniğiyle yapılan cilt alttan ayırma tekniğiyle süslediği görülmektedir. Cildin ortasında bulunan şemse ise salbek ve köşebentten oluşturulmuştur. Salbekler hatâyî ve saz yapraklarıyla tezyin edilmiştir.³⁰

Şekil 1: T414 Envanter Numaralı Eser, Cilt Dışı Üst Kabi, 405x277 mm

²⁹ Dublin nüshası diğer nüshalardan ebat olarak daha küçüktür. Yaprak sayısı 254 olan kitabın sahife ölçüsü 39,5x25 cm'dir. Eser 45 minyatürü ihtiva eder. Esere sonradan eklenen sahifelerde kitabın konusu, yazarı ve nakkaşından bahsedilmiştir. bk. Sabriye Hilal Arpacıoğlu, *Topkapı Sarayı Müze Kütüphanesi, Hazine 1321 numaralı "Zübdet-ül Tevarih" Nüshası ve Tasvirleri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 35.

³⁰ Hatice Gül Coşar, *İstanbul Köprülü Kütüphanesi Fazıl Ahmet Paşa Koleksiyonu'nda Bulunan Osmanlı Dönemi Ciltleri* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 138.

Eserde kitap sanatlarında çok tercih edilen serlevha ve zahriye sayfalarının bulunmuyor olması dikkat çekmektedir. Eserin tezhipli ilk sayfasında (Şekil 2) ¼ kompozisyonlu bir rûmî bezemesi karşımıza çıkmaktadır. Burada rûmî motiflerine penç motifiyle eklemeler yapılmış ve ortaya sarılma rûmî diyebileceğimiz bir süsleme çıkarılmıştır. Altın cedvel ile çevrelendiği anlaşılan bu sayfada herhangi bir yazı bulunmamaktadır.

Şekil 2: f.vi-v

(Kaynak: https://viewer.cbl.ie/viewer/image/T_414/14/)

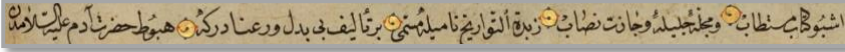
Erişim Tarihi: 09.06.2024

Şekil 3: f.1v

(Kaynak: https://viewer.cbl.ie/viewer/image/T_414/16/)

Erişim Tarihi: 09.06.2024

Şekil 3.1: f.1v

(Kaynak: https://viewer.cbl.ie/viewer/image/T_414/16/)

Erişim Tarihi: 09.06.2024

Nüşhadaki tezhipli bir diğer sahifede (Şekil 3) klasik tezhip denilen bir süsleme tekniği kullanılmıştır. El yazması kitaplarda konunun başladığını gösteren bölüm başı yahut fasıl başı diye adlandırılan bölüm, eserlerin giriş sayfasında kullanılır. Burada zemine altın sürülmüş ve lacivert renkle motifler daha göz alıcı hale getirilmiştir. Cedvel, kuzu ve zencerek kısmında altın ve lacivert renk kullanılan bu sayfada yine lacivert renkte çiçek motifleriyle süslenmiş bir tığ görülmektedir. Fasil başında hurde rûmî, penç ve hatayi motiflerinden oluşan iki helezonun birbirine geçtiği bir kompozisyon vardır. Duraklarında (bkz. Şekil 3.1.) tek motif tercih edilmiştir.

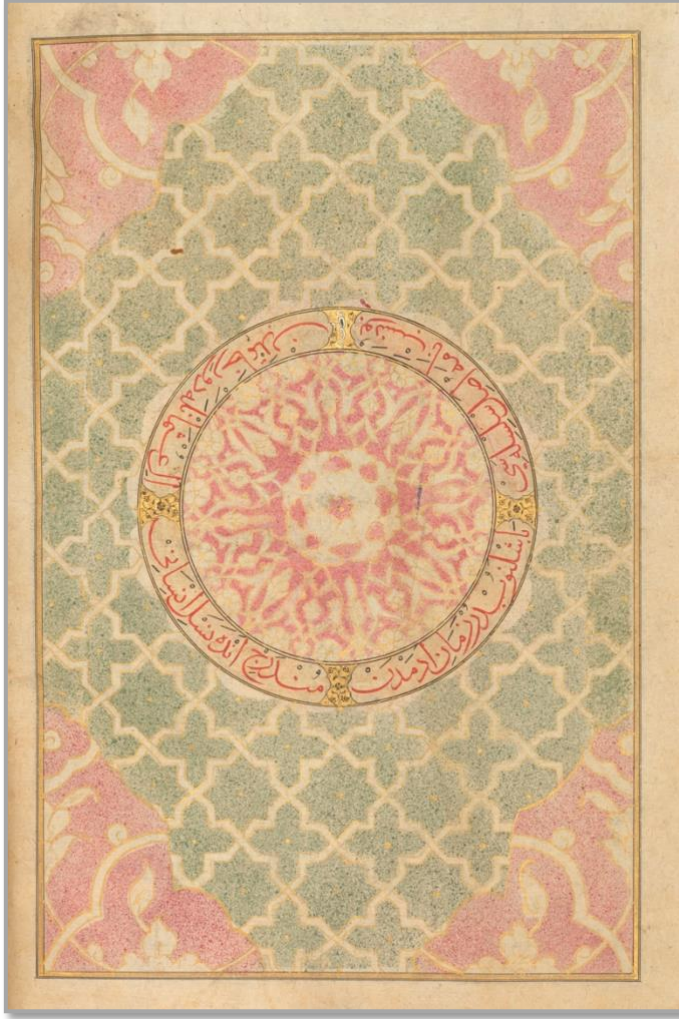

Şekil 4: f.3r³¹

(Kaynak: https://viewer.cbl.ie/viewer/image/T_414/19/)

Erişim Tarihi: 09.06.2024

³¹ Buradaki bezeme detayının açıklaması için bk. Şekil 2: f.vi-v.

Şekil 5: f.3v

(Kaynak: https://viewer.cbl.ie/viewer/image/T_414/20/)

Erişim Tarihi: 09.06.2024

Tezhipli bu sayfada (Şekil 5: f.3v) kenar cedvelleri altınla çekilmiş ve zeminde yeşil ve pembe renkte boya kullanılmıştır. Köşelerde pembe renkte zemin üzerine yarım goncagül ve penç motifleri altınla bezenmiştir. Yeşil zemin renkle ve altınla tezyin edilmiş yerlerde geometrik motifler göze çarpmaktadır. Sayfanın ortasında daire bir yazıyla çerçelenmiş, 1/8 kompozisyonla oluşturulmuş bir hezon bulunmaktadır. Dairedeki kıtaları

birbirinden ayırmak için sürme altın zemin üzerine penç motifleri tezyin edilmiştir.

Şekil 6: f.4r³²

(Kaynak: https://viewer.cbl.ie/viewer/image/T_414/21/)

Erişim Tarihi: 09.06.2024

³² Buradaki bezeme detayının açıklaması için bk. Şekil 5: f.3v.

Eserin unvan sayfasında (Şekil 7) altın ve lacivert zemin üzerine motifler tezyin edilmiştir. İki farklı helezon kullanılan bölümde birinde rûmî motifleri diğerinde ise hatâyî, penç ve goncagüllerden oluşan motifler uygulanmıştır. Küçük tığlarla zenginleştirilen motifte dendanlar kullanılmıştır. Kullanılan renkler ve motifler de döneminin üslubunu yansıtır. Sürme altın zemin üzerine beyaz üstübeç mürekkebiyle kitabın ismi olan *Kitâbu Zübdetü't-Tevârih* yazılmıştır.

Şekil 7: f.4v

(Kaynak: https://viewer.cbl.ie/viewer/image/T_414/22/)

Erişim Tarihi: 09.06.2024

Yeni bir konuya geçildiğini bize haber veren bir başka bölüm başı tezhibi (Şekil 8) detayları ise önceki başlık ve unvan sayfası tezhibinde kullanılan renklere farklılık göstermektedir. Arasuyu birbirinin tekrarı olan yaprak motifleri ile yapılmış, kırmızı, kahve ve beyaz renkleriyle bezenmiş bölümde yine zeminin sürme altın ve lacivert renklerinden oluştuğu görülmektedir. Dikdörtgen şeklindeki formun iki kenarında bulunan rûmî tepeliğin iç zeminini sürme kırmızı renkte ve üzerinden altınla helezon devam ettirilmektedir.

Şekil 8: f.5v

(Kaynak: https://viewer.cbl.ie/viewer/image/T_414/24/)

Erişim Tarihi: 09.06.2022

Konu bitimi olduğu için boş kalan kısımlarını süslemek amacıyla yapıldığını anladığımız sayfada (Şekil 9), pembe zemin ve sıvama altın üzerine ayırma rûmî motifleriyle büyük formda bir helezon tezyin edilmiştir.

Şekil 9: f.16r

(Kaynak: https://viewer.cbl.ie/viewer/image/T_414/45/)

Erişim Tarihi: 09.06.2024

Yedi kat gök, burçlar ve ayın yirmi sekiz günlük devrini minyatürle anlatan sayfanın (Şekil 10) kenarları bitkisel motiflerle tezhiplenmiş ve halkarî tekniğiyle bezenmiştir. Sayfanın başlık

kısımında yazan *Sûret'ül-Eflak* yazısı çerçeve içine alınmış ve $\frac{1}{4}$ simetrik hatâyî grubu motifleriyle tezyin edilmiştir.

Şekil 10: f.16v

(Kaynak: https://viewer.cbl.ie/viewer/image/T_414/46/)

Erişim Tarihi: 09.06.2024

Sûretü'l-Arz başlığıyla dünya haritasının minyatürle tasvir edildiği sayfada (Şekil 11), başlıkta rûmî motiflerle süslenmiş bir helezon bulunmaktadır. Çift tahrir veya havalı diye isimlendirilen bir teknikte minyatürlü kısmın haricindeki yerlerin tezyin edildiği

sayfada, birbirine eşit aralıklarla çizilmiş motifler görülmektedir. Bu motiflerde yoğun olarak lacivert renk kullanılmıştır. Az da olsa bazı motiflerde kırmızı ve sarı renk görülür.

Şekil 11: f.34r

(Kaynak: https://viewer.cbl.ie/viewer/image/T_414/81/)

Erişim Tarihi: 09.06.2024

Bu sayfadaki (Şekil 12) tezhip motifleri de yeni konuya başlanacağı için boş kalan yerlere yapılmış ve penç, goncagül ve yaprak motifleri halkârî tarzda uygulanmıştır. Can noktaları altınla bezenmiş ve karmen rengiyle tahrirleri çekilmiştir.

Şekil 12: f.45r

(Kaynak: https://viewer.cbl.ie/viewer/image/T_414/103/)

Erişim Tarihi: 09.06.2024

Yeni bir konunun başladığı bu sayfada (Şekil 13), arasuyu yeşil renkte kullanılmış ve geçme unsurlarıyla tezhiplenmiştir. Başlıkta kullanılan dikdörtgen formdaki tezyin edilmiş bölümde sürme altının üzerine beyaz mürekkeple Rahmân Sûresi 14. âyet-i kerîme yazılmıştır. Altınlı bölümün etrafı, bulut motifleriyle çevrelenmiştir. Lacivert zeminde ise çift tahrir tekniğiyle bitkisel motiflerden oluşan bir helezon tezyin edilmiştir. Bu fasıl başındaki bezeme tarzı diğerleriyle kıyaslanınca farklı gözükmetedir. Bu da birçok sanatçının ortak çalışması olduğunu kanıtlar.

Şekil 13: f.45v

(Kaynak: https://viewer.cbl.ie/viewer/image/T_414/104/)

Erişim Tarihi: 09.06.2024

Bu sayfada diğer sayfalarda olduğu gibi bölüm sonunda boş kalan sayfa kenarları zarif bir şekilde doldurulmuştur. Hatâyi ve yaprak motifleri yoğunluklu olarak kullanılan bu sayfada motiflerindeki renk uyumu dikkat çekmektedir. Diğer tezhipli sayfalara göre daha sakin renkler tercih edilmiş ve tahrirleri tek renk olarak kullanılmıştır.

Şekil 14: f.52v

(Kaynak: https://viewer.cbl.ie/viewer/image/T_414/104/)

Erişim Tarihi: 09.06.2024

Şekil 15: f.52v

(Kaynak: https://viewer.cbl.ie/viewer/image/T_414/104/)

Erişim Tarihi: 09.06.2024

Bu sayfada (Şekil 15) tezyin edilmiş tezhipli kısımlar, tarama halkârî tekniğiyle uygulanmış bitkisel motiflerden oluşan bir helezondur. Motifler yakından incelediğinde şikaf halkar denilen teknikte yani renk ve altının aynı anda kullanıldığı bezeme tarzı dikkat çeker.

Ele alacağımız sayfada (Şekil 16) daha fazla renk kullanılan bir bölüm başı tezhibi bulunmaktadır. Burada arasuyunun zemininde yeşil renk kullanılmış ve geçme unsuruyla tezyin edilmiştir. Yine sürme altının üzerine beyaz renkte konu adı yazılmıştır. Konu adının çevresinde lacivert zemin üzerine sürme kırmızı renkte kullanılan tepelik ve rûmî helezonun yanında nebâtî motiflerin olduğu helezon bulunmaktadır. Bu helezondaki motifler birden çok renkle tezyin edilmiştir.

Şekil 16: f.53v

(Kaynak: https://viewer.cbl.ie/viewer/image/T_414/120/)

Erişim Tarihi: 09.06.2024

Bu sayfadaki (Şekil 17) bölüm başı tezhibinin arasuyunda sülyen renk üzerine anahtar zencerek tezyin edilmiştir. Konu başlığı sürme altın zemin üzerine beyaz üstübeç mürekkebiyle yazılmıştır. İki yanında tepelik bulunmaktadır. Köşe kısımlarında zemin kahverengi kullanılmış ve altın ile çift tahrir tekniği kullanılarak tezyin edilmiştir.

Şekil 17: f.55v

(Kaynak: https://viewer.cbl.ie/viewer/image/T_414/122/)

Erişim Tarihi: 09.06.2024

Tezhipli son sayfada (Şekil 18) yine bir bölüm başı tezhibi bulunmaktadır. Arasuyunda kırmızı renk altın kullanılmış ve geçme unsuruyla süslenmiştir. Sürme altın üzerine yazılan konu başlığı yanında dendanlı tepelikler bulunmaktadır. Bu tepeliklerin her ikisi de kırmızı renk üzerine yapılmış küçük bir penç ve yaprak çıkmaları ile tezyin edilmiştir. Köşelerde kalan iki kısımda da lacivert renkte zemin kullanılmış ve çift tahrir tekniği kullanılarak altın ile süslemesi tamamlanmıştır.

Şekil 18: f.58r

(Kaynak: https://viewer.cbl.ie/viewer/image/T_414/127/)
Erişim Tarihi: 09.06.2024

Sonuç

On altıncı yüzyılda Osmanlı Devleti sınırları içerisinde telif edilmiş olan *Zübdetü't-tevârîh* isimli kitabı tezhip sanatı açısından değerlendirmeyi hedefleyen bu çalışmanın ulaştığı sonuçlardan ilki, sözü edilen dönemin tezhip sanatında kendinden önceki dönemlere nazaran çok daha gelişmiş bir seviyeyi yakalamış olmasıdır. Bu durumun yalnızca tezhip sanatı için değil, başta minyatür olmak üzere gelenekli İslâm sanatlarının ekseriyeti için geçerli olduğunu ifade etmek mümkündür. Nitekim bu tarihte devletin yükselişine paralel olarak sanata verilen önem de artmış ve bilhassa Sultan III. Murad'ın gayretleriyle İslâm sanatlarına dair kayda değer eserler üretilmiştir.

Araştırmanın asıl konusunu teşkil eden *Zübdetü't-tevârîh* isimli yazma eserin Dublin nüshasının Türkiye'de bulunan diğer iki nüshaya nazaran tezhip sanatı açısından daha zengin bir içeriğe sahip olduğu da araştırmanın ulaştığı diğer bir sonuçtur. Bu nüshada bilhassa tezhipli sayfaların yoğunluğu, araştırmada bu

nüşhayı tercih etmemize neden olmuştur. Bu bağlamda ilk olarak eserin bulunduğu kütüphaneye dair yapılan genel değerlendirme neticesinde Chester Beatty Kütüphanesi'nin yazma eserler bakımından oldukça zengin bir içeriğe sahip olduğu anlaşılmıştır. Kütüphanede bulunan pek çok İslâm sanatlarına dair yazma eser, hâlen araştırılmayı beklemektedir.

Zübdetü't-tevârîh'in Dublin nüshasında toplamda 18 varakta tezhip unsurları olduğu tespit edilmiştir. Detaylı bir biçimde incelenen bu sayfalar, döneminin tezhip üslûbunu net bir biçimde yansıtmaktadır. Öte yandan klasik tezhibin örneklerini taşıyan bu eserde, tezhip sanatında kullanılan pek çok metodun uygulandığı görülmektedir. Eserdeki tezhip unsurlarına dair sırasıyla şunlar ifade edilebilir;

1. Eserin genelinde motif birliği bulunduğunu kısmen söylemek mümkündür. Bilhassa rûmî ve bitkisel motifler yoğun olarak kullanılmıştır.

2. Eserde renk birliği bakımından altın, lacivert ve kahverengi tonlarının tezhipli sayfalara uygulandığı görülmüştür. Nitekim, unvan sayfalarında, klasik tezhipte en çok kullanılan altın ve lacivert renk tonlarının işlendiği, bunun yanında sayfaları çevreleyen cedvellerin de yine dönemin üslûbunu yansıtır biçimde altınlı olarak hazırlandığı görülmektedir.

3. Bölüm sonlarında sayfada kalan kenar boşluklarının zarif bir biçimde değerlendirildiği, serbest helezonlarla halkârî motifler kullanılarak tezyin edildiği ve bu durumun, eserin tezhipli bölüm sonu sayfalarının genelinde uygulandığı anlaşılmaktadır.

4. Eser dönemin klasik tezhip unsurlarını başarılı bir biçimde uygulamış, öte yandan minyatürlerin detayı ve gösterişi yanında süsleme unsurları kısmen gölgede kalmıştır. Bu durum, eserin resimli bir tarih kitabı hüviyeti taşıması sebebiyle normal kabul edilebilir.

Netice olarak *Zübdetü't-tevârîh* hem tarih bilim dalı hem minyatür hem de tezhip sanatı açısından önemli bir eserdir. Araştırma, sınırları gereği söz konusu eserin yalnızca bir nüshasına odaklanmıştır. Dolayısıyla eserin diğer nüshaları ve dönemde müellif tarafından telif edilen diğer eserlerle birlikte

gerçekleştirilecek karşılaştırmalı ve kapsamlı araştırmalar, sanat tarihi ve geleneksel İslâm sanatlarına dair akademik perspektife ciddi bir katkı sunacaktır.

Finansman / Funding:

This research received no external funding. / Bu araştırma herhangi bir dış fon almamıştır.

Çıkar Çatışması / Conflicts of Interest:

The author declare no conflict of interest. / Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Kaynakça

- Ahadi, Naje Abdullah. *Seyyid Lokman ve Selîm Han-Name (Şehnâme-i Selim Han)*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Akin, Lemi. "Unutulmuş Bir Eser Seyyid Lokman'ın Şehname-i Tafsîl-i Hâl-i Âl-i Osman'ı". *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 51/51 (16 Ekim 2015), 1-20.
- Âli Mustafa Efendi - Cunbur, Müjgan. *Menakıb-ı Hünerveran: Hattatların ve Kitap Sanatçılarının Destanları*. İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2. Basım, 2012.
- Aracı, Nihal. "Osmanlı Dönemi 16. Yüzyıl Tezhip Sanatından Örnekler Bağlamında Tasarım Çeşitliliği Üzerine Bir Değerlendirme". *Motif Akademi Halk Bilimi Dergisi* 16/41 (01 Mart 2023), 391-412.
- Arpacıoğlu, Sabriye Hilal. *Topkapı Sarayı Müze Kütüphanesi, Hazine 1321 numaralı "Zübdet-ül Tevarih" Nüshası ve Tasvirleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Aydın, Bilgin - Kazan, Hilal. "XVI. Asırda Sarayın Sanatı Himayesi". *Osmanlı Araştırmaları* 38/38 (01 Aralık 2011), 262-265.
- Bağcı, Serpil vd. *Osmanlı Resim Sanatı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2006.
- Coşar, Hatice Gül. *İstanbul Köprülü Kütüphanesi Fazıl Ahmet Paşa Koleksiyonu'nda Bulunan Osmanlı Dönemi Ciltleri*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Derman, Fatma Çiçek. "Tezhip". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 41/65-68. İstanbul: TDV, 2021.
- Froom, Aimee Elisabeth. *A Muraqqa ' for the Ottoman Sultan Murad III (r. 1574-1595)*. New York: New York University, 2001.
- Gülsever, Ceyda. *Murâdî Dîvanları'ndaki Bezeme Özellikleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Gündüz, Betül. *Tezhip Sanatının Uygulanma Sahaları*. İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Hammond, Timur. "Conjunctions of Islam: Rethinking the Geographies of Art and Piety through the Notebooks of Ahmet Süheyl Ünver". *Cultural Geographies* 30/3 (Temmuz 2023), 355-372.
- Kütükoğlu, Bekir. "III. Murad". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 31/172-176. İstanbul: TDV, 2020.
- Kütükoğlu, Bekir. "Lokmân b. Hüseyin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 27/208-209. İstanbul: TDV, 2003.
- Loğmân İbn Hoşayn al-'Aşûrî. *Zübdetü't-tevârih: Osmanlı tarihi (1299-1595); (inceleme, tenkitli metin) = Zubdat al-tavârih: Sayyid Loğmân*. ed. İbrahim Pazan - Göker İnan. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2022.
- Nuhoğlu, Hidayet Yavuz. "Menâkıb-ı Hünerverân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 110-111. İstanbul: TDV, 2004.
- Özcan, Ali Rıza. *Hat ve tezhip sanatı*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2009.
- Özcelik, Saniye. "XVI. Yüzyıl Osmanlı Şehnâmecilerinden Seyyid Lokmân'ın Şehinşâhnâme'si". *Şarkiyat Mecmuası / Journal of Oriental Studies* 0/42 (28 Nisan 2023), 339-360.
- Öztürk, Uğur. "Kitaplar ve Hazineseler: III. Murad'ın Kütüphanesi İçin Hazırlanmış Bazı Madalyonlu Eserler". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 27/27 (30 Aralık 2021), 609-688.
- Renda, Günsal. "Topkapı Sarayı Müzesindeki H. 1321 No'lu Silsilename'nin Minyatürleri". *Sanat Tarihi Yıllığı* 5 (10 Ocak 1973), 443-495.

- Renda, Günsel. *Üç Zübdet-üt Tevarih Yazmasının İncelenmesi*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Mezuniyet Sonrası Eğitim Fakültesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1969.
- Sezer, Betül. *Kitap Süslemelerinde Tezhip Sanatının İçerik - Bağlam Uyumu Gözetilerek Kullanılması ve Kitap Sanatları Alanındaki Kazanımlar: Muhibbi Divanı (Kara Memi Bezemesi) Örneği*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Sözen, Metin - Tanyeli, Uğur. *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 21. Basım, 2021.
- Topcu Günbaz, Derya. *Tezhip Sanatında Altın'ın Kullanımı*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Yenişehirlioğlu, Filiz. "How Global Is Ottoman Art and Architecture?" *The Art Bulletin* 97/4 (02 Ekim 2015), 359-363.
- Yüksel, Muhammet Emin. *Tarih ve Hikaye Arasında: Seyyid Lokmân'ın Zübdetü't-Tevârîh'i*. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2023.

